

Guidelines for authors

Scope of the paper: maximum of 20 standard pages (including Bibliography, notes and author's data)

Format of the paper: *.doc or *.rtf file, Times New Roman

- Title 14
- Title of sub-chapter 12
- Name of author 12
- Text of contribution 12
- Line spacing 1,5
- Edges right and left 2,5 cm
top and bottom 2,5 cm

Structure of the paper:

- Title in the middle
- First name and surname of the author in the middle, country code
- Summary (5-10 lines)
- Key words
- Text (it should be divided into sections and paragraphs, and headings must be ranked).
Graphs and tables only black and white, references not as footnote but in the text (example:
Kováč, 2015, pp 152)
- Bibliography (alphabetical order; SO 690 standard -
http://museodeltraje.mcu.es/downloads/INTERNATIONAL_STANDARD_ISO-690.pdf)
- Author's contact data: Surname and first name of the author, academic degree, institution,
address, telephone, e-mail (use single line spacing)

EXAMPLE

Stereotypy a predsudky ako súčasť terénneho výskumu v špecifickom kultúrnom priestore na príklade centrálného Mexika

Adam Uhnák, SR

Anotácia: Predkladaný text je reflexiou na skúsenosti autora z výskumov v centrálnom Mexiku. Analyzuje priame udalosti a situácie, ktoré vznikali vo vzťahu výskumník a respondent. Štúdia sa snaží popísať rôzne modely správania v tomto vzťahu a objasniť ich. Cieľom textu je dokázať, vysvetliť a podrobiť analýze predsudky a stereotypy respondentov voči výskumníkovi ako i predostrieť možné príčiny ich vzniku a pretrvávania. Autor taktiež v štúdiu charakterizuje určité zmeny v metodológii výskumu, ktoré by mohli v špecifickom kultúrnom priestore zmierniť nastavené modely správania, a tým vytvoriť vyváženejšie prostredie na získavanie výskumného materiálu.

Kľúčové slová: stereotypy, predsudky, výskumník, respondent, Mexiko

Výskumy sociálnej kognície zahŕňajú spôsoby a modely, ako ľudia vnímajú samých seba i druhých v sociálnych situáciách a vytvárajú si vlastné úsudky. Nejde len o vnímanie aktuálnej sociálnej a spoločenskej situácie, ale tiež o jej konkrétnu interpretáciu. Vnímanie a interpretácia sú obrazom subjektívneho vnímania ovplyvneného skúsenosťami či očakávaniami. Tento proces vytvárania si obrazu o inej skupine ľudí alebo jednotlivcov, nazývaný tiež sociálna perцепcia, je sprevádzaný omylmi a zjednodušeniami. Chyby vyplývajú z interpretácie aktuálnych javov, ktoré sa tvoria na základe predpokladov formovaných z doterajších poznatkov. Podrobnejšie sa venujú vysvetleniu týchto procesov viaceré vedné disciplíny ako psychológia, sociológia, etnológia či antropológia. Pracujú s teóriami, ktoré bližšie charakterizujú formovanie postojov skupín i jednotlivcov. Pre dôkladné teoretické uchopenie predkladaného textu je vhodnou alternatívou nájsť prienik medzi výsledkami ich doterajších zistení.

Petty a Cacioppo tvrdia, že existujú dva spôsoby, akými ľudia spracovávajú informácie. Vo svojom modeli nazývajú tieto spôsoby ako „*routes*“ (cesty), konkrétne „*central route*“ a „*peripheral route*“. Vnímanie podnetov prostredníctvom „*central route*“ vysvetľujú ako podrobné prijímanie ponúknutých informácií a ich hĺbkové analyzovanie v

spojitosti s vlastnými poznatkami. Naproti tomu „*peripheral route*“ je zvažovanie informácií v rýchлом slede, dokonca nerozväžne, na základe mentálnych skratiek (Petty, Cacioppo 1986, s. 15). Existencia mentálnych skratiek ukazuje, že rozhodovanie jedincov alebo skupiny nie je podriadené aktuálnym stavom vnímania situácie, ale skôr je zaužívanou teóriou. Sociálna kognícia označuje tieto myšlienkové návyky ako určité schémy. Aj Walter Lippmann vo svojej práci *Public opinion* hovorí o predstavách spoločnosti nie na základe objektívnej reality, ale ako o systéme reprezentácii vzniknutých zo skúseností. Vo svojom diele rozoberá hlavné faktory, ktoré zabraňujú vnímaniu relevantných faktov a historických udalostí. Skreslené informácie označuje ako „pseudoudalosti“ tvoriace „pseudoprostredie.“

Príčin vzniku „pseudoprostredia“ vidí niekoľko. Spomína problematiku cenzúry, absenciu interpersonálnej interakcie ako dôsledok masovosti modernej spoločnosti a nedostatok času, ktorý môže každý rádový občan denne venovať štúdiu informácií o verejných záležitostiach. Používa termín civilizačných bariér (hluk a utlmujúce práce), ktoré bránia hlbšiemu premýšľaniu. Zamýšľala sa nad hranicami jazyka, ktorý považuje za nedostatočne komplexný, aby plne popísal komplikovanosť sveta. Kritizuje tiež skutočnosť, že absentuje vôľa čeliť strachu, ktorý ohrozuje vytvorené predsudky a mentálne obrazy sveta.¹

Absencia ucelenej definície stereotypu pretrváva dodnes. Odborníci sa odvolávajú na definíciu Waltera Lippmanna, ktorý ako prvý zavádza pojem stereotyp a charakterizuje ho ako pevný mentálny obraz o predmetoch, ľuďoch a udalostiach. „*V prevažnej väčšine prípadov naše vnímanie neprebíha od pozorovania k definovaniu, ale od vopred vytvorenej definície udalosti k jej pozorovaniu. V rozľahlom, komplexnom a zmätenom svete vnímame iba to, čo pre nás nadefinovala naša kultúra so svojimi stereotypmi*“ (Lippmann 1960, s. 81).

Teórie o vzniku a pretrvávaní stereotypov v spoločnosti sa vyvíjajú neustále. Vývoj spoločnosti naďalej posúva pole pôsobnosti výskumov a stereotypné správanie sa stáva nástrojom na skúmanie nielen objektu, na ktorý sa vzťahuje, ale aj na spoločnosti vytvárajúce stereotypy. Spomedzi slovenských etnológov sa výskumom stereotypov zaoberá Eva Krekovičová. Stereotypy považuje za osobité interpretácie skúseností, ktoré ako súčasť kolektívnej pamäti vytvárajú zovšeobecnené predstavy. Vo svojej interpretácii používa termín „obraz“ ako súbor viacerých stereotypov (Krekovičová 2001, s. 19).

„*Pri procese vytvárania stereotypov dochádza k selekcii informácií, argumentov a emócií, ktoré majú posilňovať ich efekt. Vytváranie záporných stereotypov podmieňuje aj osobná negatívna skúsenosť s niekoľkými príslušníkmi inej etnickej, sociálnej, či konfesijnej skupiny, ktorá je spravidla zovšeobecnená a pripisovaná kvalitám a schopnostiam všetkých členov kolektívu. Stereotypy vykazujú značnú odolnosť voči protikladným osobným skúsenostiam, voči racionálnym argumentom, preto ich modifikácia je dlhodobý a náročný proces* (Molda 2012, s. 149).

¹http://rpm.fss.muni.cz/Revue/Revue03/recenze_lippmann.htm

Vytváranie obrazov „my“ a „tí druhí“ zároveň podporuje príslušnosť k určitej skupine. Konfrontáciou medzi „vlastným“ a „cudzím“ sa upevňuje identita, či už kultúrna alebo národná. Ladislav Holý tvrdí, že „*národná identita, rovnako ako všetky ostatné identity, je konštruovaná ako opozícia voči tým, ktorých vnímame ako tých druhých*“ (Holý 2010, s. 13).

I keď mnohí antropológovia stereotypy a predsudky označujú za rovnocenné pojmy, stretávame sa s teóriami, kde stereotyp a predsudok sú v akomsi podmienenom vzťahu. Britský sociológ Anthony Giddens ho charakterizuje takto:

„Ak sa chceme pokúsiť vysvetliť, ako vznikajú predsudky a prečo si ľudia toľko zakladajú na etnických rozdieloch, musíme ich hľadať okrem sociológie aj v psychológii. Existujú dva psychologické pohľady, ktoré sa dajú využiť. Jeden využíva pri analýze predsudkov pojem stereotypného uvažovania. Podľa druhého existuje určitý typ osobnosti, ktorý je zvlášť náchylný k predsudkom voči menšinám“ (Giddens 1999, s. 231).

Autor klasifikuje predsudok ako hybnú silu stereotypného uvažovania. Kategórie, ktoré sú vytvorené na základe predsudkov, považuje za príliš pevné a tiež vychádzajúce z nekompletných informácií. Predsudok je v jeho vnímaní pevne zakoreneným presvedčením, ktoré akékoľvek nové poznatky skupiny alebo jednotlivca vníma a vysvetľuje len na základe tohto predsudku. Samotné stereotypné predstavy považuje za neškodné, pokiaľ je emotívny náboj neutrálny. V svojom diele *Sociológia* používa termín „obetného baránka“ ako obraz stereotypu proti vykonštruovanému cieľu. Nazýva ho psychologickým mechanizmom prenosu, kedy pocity netolerancie a hnevu vkladá do niekoho, kto nie je pôvodcom stereotypu. Giddens tiež upozorňuje na to, že niektoré typy osobností môžu byť v procese socializácie náchylnejšie k stereotypnému uvažovaniu. Potlačovanie úzkosti a hnevu, zväčša vďaka nelichotivému sociálnemu postaveniu, ich smeruje k netolerancii k skupinám, ktoré považujú za nadradené. Rovnaké typy osobností sa podľa jeho názoru vysoko netolerantne stavajú aj k odlišným náboženským a sexuálnym postojom (Giddens 1999, s. 231).

Charakteristika stereotypov v kontexte terénneho výskumu v centrálnom Mexiku

Pri charakterizovaní výskumného priestoru Mexika a kultúrneho areálu Mezoameriky ako celku v spojitosti s vytváraním stereotypného správania alebo formovania predsudkov je vhodné hľadať príčiny už v 16. storočí. V období prvého kontaktu indiánskeho obyvateľstva s Európanmi nastal stret, ktorého „následky“ neustále pozorujeme v živote dnešného Mexika. Dopady vojenskej i duchovnej conquisty na súčasnú podobu Mexika sú zrejmé dodnes, preto i pátranie po koreňoch súčasného stereotypného správania jeho obyvateľov je možné zisťovať v rovnakých historických súvislostiach. Nepretržite pol tisícročia dochádza ku konfrontáciám dvoch rozdielnych svetonázorov a svetov, prenikajúcich vzájomne jeden do druhého. Vymieňajú si svoje podoby, navzájom sa miešajú a vytvárajú kultúrnu synkretickú zmes, ktorú dnes môžeme označiť prívlastkom mexická. V kontexte tejto práce sa môže zdať

d'aleký historický exkurz prehnaný a neoprávnený, ale v jej ďalších častiach sa pokúsím dokázať jeho opodstatnenosť.

Pre jasnejšie vysvetlenie pôsobenia stereotypného správania na výskumníka v mexickom prostredí použijem určitý model delenia stereotypov. Model vychádza len z mojej osobnej skúsenosti a je založený na diferencovaní stereotypov na základe ich aplikovania. Budem pracovať s pojmami priamych a nepriamych stereotypov. Priame vychádzajú z predsudkov a stereotypného správania priamo voči výskumníkovi. Výskumník je objektom stereotypov. Sú zväčša založené na konkrétnych udalostiach, ktoré sú pre respondentov spájané bezprostredne s osobou výskumníka. Naproti tomu, ako nepriame stereotypy budem označovať situácie, kedy je objektom stereotypu práve respondent a jeho vyrovnávanie sa s predsudkami sťažuje prácu výskumníka v teréne.

Napriek tomu, že v súčasnosti žije v Mexiku približne 11 miliónov Indiánov (Hlúšek 2015, s. 19), ich obraz v kontexte mexickej kultúry je v mnohých prípadoch súčasnej modernej mexickej spoločnosti považovaný za prežitok. Napriek tomu, že oficiálne politické authority spúšťajú revitalizačné procesy pôvodných kultúr prostredníctvom rôznych vládnych programov, verejná mienka alebo celospoločenské vnímanie je iné. Akékoľvek prívlastky spájané so slovom Indián sú u majority prijímané ako archaizmus. Samozrejme, že nie je možné zovšeobecňovať tento stav celoplošne a označovať ho za celospoločenský. Výskumy však jeho prítomnosť v mnohých skúmaných oblastiach centrálného Mexika len potvrdzujú. Toto stereotypné vnímanie pôsobí v niekoľkých sférach mexickej spoločnosti. Je pozorovateľné na školách, na miestnych úradoch, najčastejšie však v bežnom spoločenskom živote. Výraznejšie sa prejavuje vo väčších mestách, čiže v kultúrnom priestore, ktorý je otvorenejší globalizačným vplyvom. Práve v spojitosti s postojom veľkej časti mexickej spoločnosti voči Indiánom je možné hľadať vznik stereotypného zmýšľania práve v súvislosti s vnímaním historického vývoja dnešného Mexika. Poznatky z terénnych výskumov potvrdzujú, že pri výučbe dejín Mexika sa na školách kladie dôraz na obdobie od vzniku koloniálneho Nového Španielska. Nie je cieľom tohto textu presadiť myšlienku, že absentuje akékoľvek prezentovanie indiánskej histórie predkolumbovského obdobia ako súčasť dnešného Mexika. Takéto zovšeobecnenie by bolo prinajmenšom sporné a nepresné, ale počiatky moderného Mexika sú v mnohých prípadoch spájané práve s príchodom španielskych kolonizátorov. Na vysvetlenie posluži príklad, kedy mladý muž hovoril o indiánskej histórii ako o minulosti, ktorá tu bola pred príchodom Španielov a po vojenskom zásahu zanikla. Tvrdil, že časti indiánskej kultúry sú len „škvrou“ na modernom Mexiku a pomaly sa vytrácajú. Aby sme sa vrátili späť k objasneniu už spomínaného stereotypu, predošlý príklad ho priamo vystihuje. Napriek tomu, že zložky indiánskych kultúr sú neustále súčasťou Mexika, v spoločnosti sa prívlastok indiánsky spája s chudobou, negramotnosťou a zaostalosťou. Tento stereotyp, ktorý vychádza zvnútra mexickej spoločnosti, obmedzuje v

mnohých prípadoch revitalizáciu a Indiáni sa dobrovoľne vzdávajú svojim tradíciám. Opačným mechanizmom je väčšia izolácia a uzatvorenie komunity, čo v konečnom dôsledku môže spomaliť globalizačné vplyvy. Pre výskumníka je toto stereotypné správanie prekážkou pri nadväzovaní kontaktu. Pokiaľ hľadá dediny alebo oblasti so stále výrazným indiánskym charakterom, je náročnejšie preniknúť k jednotlivcom. Ak už tento problém prekoná, prichádza nedôvera zo strany respondenta ako odozva na stereotypné vnímanie okolia, ktoré pre daného jednotlivca osoba výskumníka reprezentuje. I keď sa podarí aj tento pocit nedôvery prekonať, výskumník musí z rovnakých dôvodov stále počítat' s istou mierou zatajovania informácii alebo zavádzania. Dôkazom mi bol rozhovor, kedy vidiecky chlapec pri otázke, či sa cíti byť Indiánom, nechcel odpovedať. Po niekoľkých týždňoch prišiel s odpoveďou sám. Povedal, že sa cíti byť Indiánom, rovnako aj celá jeho rodina, ale nepáči sa mu, že je terčom posmeškov. Podnet nehovoriť o indiánskom pôvode prišiel od rodičov, ktorí sa ho snažia chrániť. Tento model stereotypu som označil ako nepriamy. V tomto prípade je objektom stereotypu sám respondent a jeho vyrovnávanie sa s ním zamedzuje nadviazať dôvernejší kontakt s výskumníkom.

Častejšie sa však môže bádateľ dostať do konfrontácie s priamymi stereotypmi. Tým, že v prostredí Mexika je výskumník z Európy neprehliadnuteľný, stáva sa okamžite cudzím elementom. Farba pokožky je príčinou stereotypného zmýšľania. V Európe sa podobná kategorizácia označuje ako rasistický prežitok, no na území Mexika je stále prítomným javom.

Už v prvej fáze rozhovoru je možné odhadnúť, či sa nový kontakt môže stať i respondentom. Odhliadnuc zatiaľ od vedomostných predpokladov bádateľa, týkajúcich sa priamo výskumnej témy, primárne je potrebné vydedukovať jeho postoj k osobe výskumníka. Jeho osobné stereotypy môžu byť hlavnou prekážkou udržania dlhšieho kontaktu a môžu tiež obmedziť hodnovernosť podávaných informácii. Počas terénnych výskumov absolvovaných v Mexiku sa pred bádateľom vytvára akási mozaika stereotypov zo strany respondentov, ktoré dokážu ovplyvniť komunikáciu, nadväzovanie kontaktov a podávanie autentických informácií. Na základe osobných empirických skúseností ju v tomto prípade tvoria tri zložky, ktoré sa na základe môjho výskumu najčastejšie opakovali ako zdroje stereotypného správania.

1. Sociálna nerovnosť
2. Katolicizmus
3. Myšlienkový konštrukt spájaný s USA

Sociálna nerovnosť je prehlbujúcim sa problémom medzi obyvateľmi Mexika v rôznych častiach krajiny, a to rovnako vo veľkých mestách ako i v menších dedinách a izolovaných oblastiach. Najmä chudoba vyvoláva medzi obyvateľmi stereotypné správanie voči skupine ľudí, ktorá pre nich reprezentuje opak ich stavu alebo ju považujú za pôvodcu

svojich problémov. V tomto prípade sa výskumník stretáva so situáciami, kedy respondenti vyžadujú nejaký poplatok za rozhovor. Automaticky je v očiach respondenta zosobnený ako človek s neobmedzenými finančnými možnosťami. Vytvárajú si predstavu, že človek, cestujúci tak ďaleko zo svojej krajiny a hľadajúci z ich pohľadu len nič neznamenajúce frázy, nie je limitovaný ekonomickými faktormi. Modelovanie tejto predstavy sa stotožňuje priamo s osobou výskumníka. Inou formou stereotypného vnímania je transformovanie osoby bádateľa do roly turistu. Domnelá predstava, že cudzinci pohybujúci sa po Mexiku, sú výhradne turisti, vychádza práve z nižších sociálnych vrstiev. Výskumník vyhľadáva lokality, kde sa domáce obyvateľstvo stretáva s osobou zbierajúcou etnografický alebo iný materiál neraz prvýkrát. Personifikujú ho teda s postavou najbližšou ich vnímaniu, čo je vo väčšine prípadov postava turistu. Turista je chápaný ako osoba, ktorá nechápe ich zaužívané zvyklosti, nerešpektuje ich, neprechováva k nim patričnú úctu a narúša ich domáce prostredie. Taktiež absencia celospoločenského prehľadu, obmedzený prístup k informáciám či v niektorých prípadoch negramotnosť sú prekážkou k nadviazaniu spojenia výskumník – respondent. Obraz turistu sa pre výskumníka v niektorých oblastiach stáva len ťažko riešiteľným problémom. Zosobňovanie výskumníka s osobou turistu sa dá tiež pozorovať v miestach, kde je vyšší výskyt turistov a domáce obyvateľstvo nadobudlo skúsenosti, ktoré ich odrádzajú od priameho kontaktu s nimi. Jeden z príkladov je z dediny Tepoztlán, kde sa domáci obyvatelia odmietajú nechať fotiť a stránia sa turistov mimo svojich pracovných aktivít. Zdôvodňujú to tým, že ich výpovede a portréty boli zneužitú na rôzne marketingové účely bez ich súhlasu. Primárne sa síce snažia naplniť základné potreby turistu, ale nadväzovanie bližšieho kontaktu je v obmedzenom časovom horizonte náročné.

Ďalšou zložkou ovplyvňujúcou stereotypné správanie v Mexiku je konfesia. Silný katolicizmus, hlavne na vidieku, má svoje ustálené normy, ktoré sú dodržiavané. Pokiaľ dochádza k určitým odchýlkam, ich nositeľ je celospoločensky vytláčaný na okraj miestneho spoločenstva. Analyzovať predsudky a stereotypy vznikajúce na základe náboženských noriem v Mexiku by bolo vhodné koncipovať v inej štúdií. Zameriam sa v tomto prípade hlavne na stereotypy súvisiace s prácou výskumníka v teréne. Jedna z prvých otázok smerujúca na výskumníka pri nadviazovaní kontaktu s respondentom znie: „*Ste/si katolík?*“. Čiastočne europocentrický pohľad bádateľa, v tomto prípade ťažko potlačiteľný, si rozmer otázky v prvom momente uvedomuje bez súvislostí. Obsah otázky je čitateľný až po určitom čase, kedy i ďalšie aktivity alebo časti konverzácie smerujú k náboženskému presvedčeniu. Dôležitosť chápania viery alebo tiež príslušnosť výskumníka k rovnakému náboženskému presvedčeniu odstraňuje bariéry prvého kontaktu viac, ako si bádateľ v prvom momente uvedomuje. Náboženstvo, v prípade Mexika katolicizmus, modeluje spoločnosť na základe žitých noriem prítomných vo všetkých zložkách kultúry. Príkladom je mladík, ktorý bol odvrhnutý zo skupiny svojich známych pre nezhody v jeho správaní. Napriek tomu, že celá

skupina hovorila o jeho viacerých nedostatkoch, hlavným dôvodom zmeny jednohlasne určili odlišnosť jeho náboženského presvedčenia. Tento príklad je jeden z hraničných a katolicizmus v Mexiku nie je správne vykresľovať ako netolerantné náboženstvo. Na druhej strane však potvrdzuje, že vytvára normy správania, ktoré ovplyvňujú vnímanie jednotlivca v spoločnosti. Na základe podobných myšlienok vznikajú stereotypy, ktoré komplikujú vzťah výskumníka s respondentom. Pre výskumníka to znamená, že pokiaľ sa stane, že je neveriacim alebo sa hlási k inému náboženstvu, môže vďaka stereotypu založenom na mexickom katolicizme prísť o respondentov alebo dokonca i o úctu lokálneho spoločenstva. V súvislosti s katolicizmom je potrebné tiež objasniť i ďalší model správania. Prekonať určité bariéry, pokiaľ výskumník nie je veriacim katolíkom, je omnoho jednoduchšie ako nadviazať kontakt pri hodnotení katolicizmu alebo jeho akejkoľvek kritike. Vtedy sa v očiach respondentov stáva doslova nežiaducim. Modely stereotypov odvodených od katolicizmu je ťažké hodnotiť alebo analyzovať celoplošne. Podobne ako v iných prípadoch, aj v tomto sa ich funkčnosť odvodzuje od konkrétnej oblasti. Najrozsiahlšie ich je možné pozorovať na dedinách a izolovaných miestach a približovaním sa k mestám sa toto stereotypné správanie zmiernuje.

Ako samostatnú oblasť vznikania stereotypov som si zvolil predstavy spájané akýmkoľvek spôsobom s USA. Za dobu svojich výskumov som sa stretol s rôznymi typmi stereotypného správania, ktoré bolo odvodené alebo sa akokoľvek dotýkalo tejto témy. Momentálne je v Mexiku námetom na najrozličnejšie spektra tvorby stereotypného správania, výsledkom čoho sú stereotypy nielen negatívne ale i pozitívne. Hodnotenie dopadov alebo príčin samotného vzniku stereotypov je v tomto prípade irelevantné. Je ich nespočetné množstvo a hľadanie príčin by mohlo byť kontraproduktívne alebo zavádzajúce. Uvediem iba niekoľko príkladov so stručným zdôvodnením. Zameriam sa opäť na dosah tohto stereotypného správania na prácu výskumníka v teréne. Spomínaný stereotyp je často odvodený od priamych skúseností potenciálnych respondentov a ich rodín s USA. Niektoré z nich sú založené na pracovnej skúsenosti, iné sa odvíjajú od sprostredkovaných informácií alebo sú odrazom medializovaných správ. Všetky zdroje získavania informácií, či už pozitívnych alebo negatívnych, ovplyvňujú celkový obraz o obyvateľoch USA. Už v prvej časti o priamych stereotypoch som spomínal obraz turistu. V tomto prípade však obraz turistu spojím s prívlastkom americký a stereotypné vnímanie dostáva nový rozmer. V závislosti od situácie sa americký turista, alebo ktokoľvek, koho s ním stotožnia, stáva terčom posmechu a pohrdania, no na druhej strane i vítaným hosťom. Ďalšou možnosťou vzniku stereotypu je aktuálna politická situácia. Mexiko sa otvorene hlási k blízkej spolupráci s USA, čo privádza podnikateľov, nadnárodné spoločnosti, ale aj súkromné osoby do rôznych kútov Mexika. V rôznych lokalitách dochádza k vykupovaniu pozemkov alebo nehnuteľností, čo miestni obyvatelia vnímajú ako zásah do ich spoločnosti. V prvom rade odmietajú prílev novej

pracovnej sily a považujú vyššiu konkurenciu za nevýhodu. Američania sú spájaní s obchodom s drogami a zbraňami, obchodom s ľuďmi či únosmi detí. Nie je možné hodnotiť pravdivosť týchto tvrdení, čo ani nie je cieľom predkladanej štúdie. Pravdou však zostáva, že podobné informácie sú základom pre vznik nových stereotypov. Vďaka nim je pre výskumníka pohyb v niektorých oblastiach nevhodný a mnohokrát i nebezpečný. Napriek tomu, že bádateľ presvedčí respondentov, že nie je Američan, je súčasťou konfrontácie, ktorá porovnáva jeho pôvod práve z USA. V týchto situáciách je kontakt s domácim obyvateľstvom len ťažko nadviazateľný. Stereotypy spájané s americkým obyvateľstvom sa dajú výskumníkovi čiastočne prekonať pri neformálnych rozhovoroch mimo domáceho prostredia respondenta. Informátor poskytne niekoľko informácií, ale napriek tomu si udržuje výrazný odstup.

Zmierňovanie dopadu stereotypného správania pri realizácii výskumu

Metódy a techniky terénneho výskumu sa vo svojej nezmenenej forme využívajú v rôznych kultúrnych prostrediach. Dôležité však je aplikovať a prispôbiť ich povahe prostredia, v ktorom sa výskumník nachádza. Najvhodnejšie zvolenými metódami výskumu, ktoré do istej miery môžu predchádzať alebo obmedzovať dopad stereotypov na výskumníka, sú z môjho pohľadu metódy kvalitatívneho výskumu. „*Otvorenosť kvalitatívneho skúmania či rozhovoru neumožňuje iba nové informácie o veciach, ktorých súvislosť sa so zvolenou témou nepredpokladala, zaisťuje aj možnosť dopĺňať teoretické modely výskumníkov o nové idey a „premenné“*“ (Stake 1978, s. 5). Základnou výhodou v spojitosti s obmedzovaním vplyvu stereotypov je úzka vzorka respondentov. Individuálny prístup kombinovaný s dlhším časovým úsekom môže zmierniť stereotypné vnímanie respondenta a na druhej strane výskumník dokáže jasnejšie rozpoznať prípadné odchýlky vo výpovediach práve vďaka stereotypom a jednoduchšie ich potom môže vyhodnocovať. Kvalitatívne metódy výskumu sú pružné a dokážu reagovať na novovzniknuté podnety priamo v teréne.

„*V typickom prípade kvalitatívny výskumník vyberá na začiatku výskumu témy a určí základné výskumné otázky. Otázky môže modifikovať alebo dopĺňovať v priebehu výskumu, v priebehu zberu a analýzy dát. Z tohto dôvodu sa niekedy kvalitatívny výskum považuje za emergentný alebo pružný typ výskumu. V jeho priebehu nevznikajú iba výskumné otázky, ale tiež hypotézy i nové rozhodnutia ako modifikovať zvolený výskumný plán a pokračovať pri zbere dát a ich analýze. Práca kvalitatívneho výskumníka je prirovnávaná k činnosti detektíva*“ (Hendl 2005, s. 50).

Znaky kvalitatívnych metód v sebe nosí zúčastnené pozorovanie. Tento typ pozorovania nie je štandardizovaný a neurčuje žiadnu presnú metódu ako zapisovať nazbierané informácie. Výskumník je súčasťou prirodzeného prostredia respondenta. Napriek sebakontrolu a limitovaniu prirodzených reakcií respondent po dlhšom časovom období

stráca prirodzenú ostražitosť. Vtedy sa otvárajú nové možnosti získavania materiálu, ktoré by mal výskumník v danej situácii správne odhadnúť. Z môjho pohľadu je kľúčovým slovom obmedzovania stereotypného zmýšľania participácia.

Vzdialenosť výskumného priestoru určuje charakter výskumu. Pre výskumníka je nevyhnutnosťou zostávať v skúmanej lokalite dlhšie časové obdobie a je odkázaný na spoločnosť, ktoré je predmetom jeho výskumu. Participáciou na jednoduchých činnostiach prichádzajú nové spôsoby na získavanie potrebných informácií bez zvýšenej sebakontroly respondentov. Snaha podieľať sa na najrôznejších aktivitách rodinného i spoločenského charakteru je vnímaná ako krok k prelomeniu kultúrnej bariéry. Treba si však uvedomiť, že napriek akýmkoľvek zlepšeniam vzťahov a nadobudnutiu priateľstva u respondentov, výskumník je stále len cudzincom (Hlúšek 2015, s. 27).

Vhodnou alternatívou na potlačanie stereotypov v skúmanej lokalite je snažiť sa nadobudnúť kontakt s prirodzenými autoritami. Ich postavenie v lokálnom spoločenstve je vysoko rešpektované a pokiaľ výskumník „prelomí bariéru“ s jednou z miestnych autorít, posúva sa bližšie k jednotlivcom. Ako prvé je vhodné predstaviť sa ako výskumník na miestnom úrade. Zabezpečí to ochranu zo strany miestnej polície, ale nemusí to automaticky znamenať pomoc v miestnej komunite. Politika je v Mexiku často spájaná s korupciou a zákulisným bojom o moc aj na úrovni samospráv, preto kontakty na miestnom úrade môžu byť i kontraproduktívne.

Vyhnúť sa stereotypnému vnímaniu sa dá vytvorením si vlastnej roly v lokálnom spoločenstve. Tento spôsob respondentov prinúti zaradiť výskumníka do odlišnej pozície, ktorá do stereotypu nezapadá. Jednou z možností je stať sa v lokálnom spoločenstve osobou, ktorú miestni potrebujú a výskumník má na ňu predpoklady. Z mojich osobných skúseností je jednou z možností prijať rolu učiteľa. Pre respondentov sa prvotné zameranie výskumníka mení na nové poslanie. Pokiaľ je táto zmena akceptovaná v mieste výskumu v širšom okruhu, možnosti výskumu a prekrytia stereotypu sa zvyšujú.

Záver

Téma stereotypného správania a predsudkov je v skúmanom prostredí dokázateľná a ovplyvňuje prístup výskumníka k informáciám. Stereotypy vo výskumnom prostredí narúšajú výber vzorky respondentov a zabraňujú nadväzovaniu kontaktov. Nie je v silách výskumníka stereotypy odstraňovať, no správnou analýzou je možné zmierňovať ich dosah na pracovné zistenia v teréne. Ich konkrétnejší popis môže priniesť zmeny v nazeraní na výskumné lokality a predísť chybám alebo nepresným interpretáciám zozbieraného materiálu. Uvedená klasifikácia stereotypov v mexickom prostredí sa zakladá na empirických poznatkoch z terénnych výskumov. Spomenuté zložky, ktoré vnímam ako pôvod analyzovaných stereotypov, sú vyprofilované len ako produkt vlastných skúseností v skúmaných lokalitách.

Predkladaný text nemá ambíciu zovšeobecňovať tvorbu stereotypov na rozsiahlejšie kultúrne prostredie. Na základe predostretých príkladov prezentujem výskumný aparát ako zmierniť dopady stereotypného vnímania na osobu výskumníka, a tým uľahčiť nadviazanie kontaktu s respondentom.

Použitá literatúra:

GIDDENS A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.

HENDL J. 2005. *Kvalitatívni výzkum*. Praha: Portál.

HLÚŠEK R. 2015. Špecifiká výskumu v domorodých komunitách Mexika. In: HLÚŠEK R. (ed.), KARÁSEK M., MILDNEROVÁ K., KURCZ M., *Terénny výskum v špecifickom prostredí. Príklad Indie, Mexika, Zambie a Južného Sudánu*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, s. 18-37.

HOLÝ L. 2010. *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha: SLON.

KREKOVIČOVÁ E. 2001. Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In: *Etnické stereotypy z pohľadu ruzných vedních oboru*. Brno: Etnologický ústav AV ČR.

LIPPMANN W. 1960. *Public Opinion*. New York: The Macmillan Company.

MOLDA R. 2012. Utváranie stereotypov o „iných“ v slovenskej cestopisnej a národopisnej literatúre 19. storočia. In. *Forum Historiae, Etnické stereotypy v historickom výskume*, 2/2012.

PETTY R. E., Cacioppo J. T. 1986. *Communication and persuasion: Central and peripheral routes to attitude change*. New York: Springer-Verlag.

STAKE R. E. 1978. *The Case Study Method In Social Inquiry*. Educational Researcher, 7, February.

Internetové zdroje:

<http://rpm.fss.muni.cz>

Summary

Stereotypes and prejudices as parts of the field research in specific cultural space of Central Mexico

This paper is based on field research realized for doctoral thesis in 2014 in Mexico. Main goal of this paper is an explanation of prejudices and stereotypes in relation – researcher and informants. The author explains changes in methodology, which could improve results of research in different cultures.

Kontakt:

Mgr. Adam Uhnák
Univerzita sv. Cyrila a Metoda
Filozofická fakulta, Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií
Námestie J. Herdu 2, 917 00 Trnava
Tel.: +421904803891
E-mail: adam.uhnak@gmail.com